

Neologismele recente în limba română – reflex al globalizării

Carmen-Gabriela PAMFIL, Elena TAMBA DĂNILĂ*

Key-words: *Romanian language, receptiveness, recent neologisms, borrowed words*

Globalizarea sau *mondializarea* oferă națiunilor angajate într-un astfel de proces posibilitatea înțelegerii unitare a realităților de tot felul, având ca rezultat firesc și imediat omogenizare conceptuală și lingvistică. Astăzi se produce o rapidă înnoire lexicală pretutindeni în lumea civilizată, grație mijloacelor informatice care favorizează comunicarea rapidă și, mai ales, accesul populației largi la informații în special de natură tehnică, științifică și artistică.

Româna, limbă foarte receptivă la noutățile tehnice, financiare, sociale, științifice, culturale etc. dispune de mijloacele adecvate unei asemenea emancipări. În primul rând, sunt adaptate la sistemul lingvistic românesc, cum vom vedea, în grade diferite, împrumuturile lexicale; într-o măsură deloc neglijabilă, sunt, de asemenea, calchiate cuvintele și sensurile străine de strictă necesitate.

La ora actuală, sursa principală de îmbogățire lexicală și semantică o reprezintă engleza. Trebuie precizat însă că franceza, care, la rândul ei, s-a deschis în ultimele decenii influenței engleze (vezi Le Petit Robert 2011), nu a încetat să furnizeze cuvinte și sensuri noi, pentru domeniile culturale și sociale, mai ales.

Față de cuvintele recente lexicografii au avut, mai cu seamă în trecut, o atitudine, cel mai adesea, de respingere. Așa s-a întâmplat în secolul al XIX-lea cu „galicismele”, considerate a fi invadat limba fără rost. De aceea, Pușcariu și echipa lui nu au înregistrat în așa-numita serie veche a *Dicționarului limbii române* (DA), cuvinte, pe atunci rare, precum *abandona*, *abiturient*, *abject*, *abjura*, *abolire*, *abdominal* și altele asemenea. Nici în DLR, seria nouă a *Dicționarului Academiei*, nu s-a manifestat o receptivitate mai mare față de cuvântul recent. (De altfel, dicționarele academice europene sunt, în general, restrictive, în acest sens). Singur, A. Philippide, în fragmentul de *Dicționar al limbii române (A – dăzvăț)*, și-a propus să înregistreze toate cuvintele limbii române de la acea dată, deci și toate neologismele (inclusiv barbarismele), în temeiul faptului că „vechi în limba noastră, *curat vechi*, sunt numai elementele latinești moștenite din limba latină de pe vremea când romanizau romanii pe traci și pe daci... Încolo, toate cuvintele intrate în românește, de la cele dintâi elemente slavonești până la *tramvaiul* de astăzi, au fost și sunt neologisme”¹.

Trebuie remarcat faptul că în volumele din DLR apărute în ultimele decenii și-au făcut loc și unele (puține, ce-i drept) cuvinte noi cu durată efemeră sau rarități

* Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, România.

¹ *Scrisori către Ioan Bianu*, vol. III, p. 308, apud Pamfil 2008: 93-94.

lexicale: *daciadă*, *dan* „grad acordat maeștrilor în artele marțiale”², *dance* „gen de muzică electronică”, *dantolog*, *dao* „principiu din filozofia chineză”, *dealer*, *debirocratiza*, *debriefing*, *decreșel*, *decupabil* etc. Deși mai receptive la noutăți, nici dicționarele generale de tip DEX sau NDU nu înregistrează prea mult din lexicul recent.

Revenind la cuvintele recente, anticipăm că multe dintre cuvintele foarte noi își vor găsi, firește, locul potrivit în limba română, căreia îi vor adăuga precizie, acuratețe și suplețe. Dar, în stratul cel mai nou de neologisme intrate acum în română figurează și multe barbarisme, cuvinte introduse, fără a fi fost necesar, mai ales din engleză. Aceste anglicisme vor dispărea, desigur, peste câtva timp, asemenea franțuzismelor la începutul secolului trecut, printr-un proces natural de decantare. Dar până atunci ele sunt frecvent folosite, în primul rând de anglofili; restul vorbitorilor români nu le cunosc sensul, întâmpinând adesea dificultăți în înțelegerea unor mesaje din mass-media³, cu precădere. Era, de aceea, necesar, un dicționar precum *Dicționarul ilustrat de cuvinte și sensuri recente în limba română*, redactat de Elena Dănilă și Andrei Dănilă (DCSR), care vine în sprijinul depășirii unor asemenea neajunsuri. Bine-venită este și noua ediția (a III-a), îmbogățită și îmbunătățită, a *Dicționarului de cuvinte recente*, realizată de Florica Dimitrescu (coordonator), Alexandru Ciolan și Coman Lupu (DCR³).

În tradiția lexicologiei și lexicografiei românești sunt considerate neologisme nu numai împrumuturile intrate în epoca modernă a limbii române (începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea), ci, pe bună dreptate, și mai noile creații lexicale pe teren românesc, multe aparținând registrului familiar, argotic și, desigur, figurat⁴. În același sens, au procedat și autorii *Dicționarului ilustrat de cuvinte și sensuri recente*, acordând egală importanță împrumuturilor și creațiilor interne recente⁵. Au adăugat însă și numeroase construcții fixe (idiotisme), în special sintagme, traduse (calchiate), mai ales din engleză și franceză, în română, care vin să îmbogățească semantismul unor cuvinte (și nu numai neologisme) mai vechi. S-a realizat astfel în paginile acestei lucrări, o succintă și edificatoare descriere a lexicului neologic românesc actual. De aceea, în continuare, vom utiliza acest dicționar ca principală sursă, pe baza căreia am analizat aspectele menționate din limba (literară) actuală.

Așadar, în *Dicționarul ilustrat de cuvinte și sensuri recente* sunt înregistrate, adesea pentru prima dată, mai toate cuvintele împrumutate din limbi străine și create pe teritoriul limbii române în ultimele patru-cinci decenii.

Pe baza materialului oferit de dicționarul amintit, elementele lexicale recente pot fi încadrate în următoarele categorii:

² Precizăm că în asemenea situații, autorii DLR au introdus o inovație la precizarea etimologiei: – Cuv. japonez. Cf. fr. *dan*. Așadar, sursa directă ocupă locul secundar [!]. Tot așa, *dao* – Cuv. chinezesc. Cf. fr. *dao*.

³ Puține neologisme recente au intrat în literatura beletristică, cea care operează o primă și uneori o definitivă selecție. Deocamdată, ele sunt prezente în presa scrisă și vorbită; termenii speciali (tehnici, științifici etc.) figurează deja în manuale și tratate.

⁴ Pentru definiția clasică a neologismului și despre aspecte esențiale referitoare la acestea, vezi Pruvost, Sablayrolles 2003.

⁵ Florin Marcu, de pildă, deși își propune să includă în dicționarele sale neologice și creațiile românești, în fapt, tratează rar asemenea formații lexicale.

1) împrumuturi de termeni noi din limbi străine, de obicei din engleză, dar și din franceză:

a) unele adaptate, chiar dacă deocamdată numai parțial, la sistemul fonetic și morfologic al limbii române (au, de regulă, forme flexionare specific românești): *accesoriza, acroșaj (publicitar), adict, adidas, adviser, airbag, antifurt, antiperspirant, audit, background, banner, bax, bestseller, betablocant, bip, bit, blazer, blister, blog, blogger, blura, bodyguard, bold („aldin”), brand, branding, briefing, broker, brokeraj, buffer, bug, bumper, business, card, cart, catering, chart, check-in, chips, cip, climatizor, climatronic, clip, clona, clonă, computer, computeriza, comunitar, comunitarism, concordanțier, concurențial, consumism, crawl, criogenie, criza, croissant, curricular, cutter, cybercultură, deadline, dealer, dealership, decomuniza, leasing, mop, mouse, multimedia, quarc, pacemaker, racket, rating, reloca, remake, repondent, respondent, ringtone, scoring, screening, scroll, shooting, socializa, sponsor, sponsoriza, spot, staf, star, stent, (memory)-stick, sticks, stimulator (cardiac), stres, stresa, stripper, striptease, stripteusă, subcontract, summit, supermarket, suspans, sustenabil, tabloid, tabuiza, taliban, talk-show, target, targeta, teflon, teleconferință, teleprompter, teleshopping, temporiza, termoizola, termoizolant, tester, thriller, tomograf, toner, topic, top-model, trade-center, trademark, trend, troler, tsunami, tuna („orna”), updata, update, upgrada, upload, uploada, xerocopia, xerox, xeroxa, yahoo, zip, zoom etc.;*

b) altele, neadaptate, utilizate ca atare: *acquis (comunitar), adserving, adware, after-shave, al dente, all inclusive, anti-aging, army, baby-sitter, banking, beauty center, big brother, brain-drain, burnout, buy back, challange, checkout, check-up, checkpoint, cloning, comics, comeback, networking, new-wave, playstation, pole-position, pop-art, pop-corn, real-time, reality-show, roaming, science-fiction, scoring, scratch, shopping, sign-in, sign-out, taekwando, tagliatelle, ticketing, tiramisu, undo* etc. Pare neverosimil, dar asemenea barbarisme sunt destul de des folosite de vorbitorii actuali, depășind adesea 100 000 de ocurențe; astfel, internetul prezintă următoarele situații⁶: *account manager* (136 000 utilizări), *advertising* (3 760 000), *advisor* (99 800), *after school* (217 000), *challange* (530 000), *downloada* (562 000), *real-time* (555 000), *tips* (980.000), *trademark* (106 000) etc., pentru a ne opri doar la câteva exemple. Acest fapt obligă la includerea unor asemenea cuvinte în seria neologismelor recente (deși multe dintre ele efemere), pe care lexicograful se simte dator să le descrie și să le definească, să prezinte modele de utilizare a lor în context, să le descopere etimologia, să le stabilească domeniile de utilizare, regimul gramatical etc.;

2) traduceri (calchieri) ale unor termeni sau ale unor îmbinări stabile (cel mai adesea sintagme) din engleză și/sau din franceză în română, care adaugă sensuri și construcții noi în structura semantică a unor cuvinte vechi, neologice sau moștenite:

a) *descărca* (= engl. *download*), *ferestra* (= engl. *window*), *pagină* (= engl. *page*), *parolă* (= engl. *password*), *plin* (= engl. *full*), *rețea* (= fr. *réseau*, engl. *network*), *tastă* (= engl. *dial, key*) etc.;

⁶ Cifrele sunt obținute în septembrie 2011, cu ajutorul căutării avansate cu browser-ul Google search, doar pentru texte în limba română din România.

b) *adresă (de poștă) electronică* (= engl. *electronic mail*, fr. *adresse électronique*), *aer condiționat* (= engl. *air conditioning*, *air conditioner*, fr. *air conditionné*), *agenție de rating* (= engl. *rating agency*), *bancă de date* (= engl. *data bank*, fr. *banque de données*), *bază de date* (= engl. *database*, fr. *base de données*), *carte electronică* (= engl. *electronic book*, fr. *livre électronique*), *cititor de carduri* (= engl. *card reader*), *coadă-de-maimușă* (= eng. *monkey tail*), *cuptor cu microunde* (= engl. *microwave oven*), *cutie neagră* (= engl. *black box*, fr. *boîte noir*), *fructe de mare* (= fr. *fruits de mer*, it. *frutti di mare*), *lentile de contact* (= fr. *lentille de contact*, engl. *contact lenses*), *nume de cod* (= engl. *code name*), *război psihologic* (= fr. *guerre psychologique*), *război rece* (= engl. *cold war*), *reconstrucție facială* (= engl. *facial reconstruction*), *spălare de bani* (= engl. *money-laundering*), *storcător de fructe* (= engl. *juice maker*), *telefon celular* (= engl. *cell phone*), *unitate centrală* (= engl. *central unit*), *supliment alimentar* (= engl. *food supplement*), *timbru verde* (= engl. *green tax*);

3) a) creațiile lexicale interne, cele mai multe familiare sau argotice, au la bază atât cuvinte (vechi) românești, cât și neologisme, dintre cele mai recente (provenite nu numai din limbile occidentale): *aburi*, *amărăștean*, *aplaudac*, *asomator*, *bengos*, *bipui*, *blătui*, *blogări*, *blogărime*, *boldui*, *brandui*, *cafeli*, *căpșunar*, *căpșuniadă*, *căpușa*, *ceaușel*, *chatui*, *clica*, *cocălar*, *crăckui*, *cuponar*, *cuponiadă*, *decembrist*, *decoperta*, *furăciune*, *piarist*, *plopist*, *premergător*, *salvamar*, *secretiza*, *secretomanie*, *silicona*, *sticlă* („ecran TV”), *străinez*, *ședințoman*, *ședințomanie*, *șpăgui*, *teledon*, *tembeliza*, *teribilism*, *teribilist*, *termosistem*, *tonetar*, *traseism*, *traseist*, *țeapă*, *țepui*, *vrăjeală*, *zvonac*, *zvonistică* etc.;

b) o altă categorie ar reprezenta-o evoluțiile semantice create recent, mai ales prin procedee stilistice, fără modele certe în limbile străine, dar cu posibile similitudini de generare. S-ar putea integra, astfel, universalii lingvistice, care reflectă mentalul uman, în general. Acestea îmbogățesc semantismul unor cuvinte vechi, precum *cheie*, în construcțiile apozitive: *cuvânt-cheie*, *detaliu-cheie*, sau *capcană*: *mașină-capcană*; în locuțiuni, ca *la cheie* ori în expresiile *a fi pe sticlă* ori *a fi paralel cu...* Cuvintelor respective nu li s-a mai precizat nici etimonul primar, în a cărui structură semantică nu se regăsesc sensurile și unitățile frazeologice prezentate, și nici etimonul calchiat, indicat cu cf., în situațiile adecvate, menționate mai sus.

În limba română actuală apar numeroase abrevieri curent utilizate, precum: *AC*, *ASL*, *ATV*, *CD*, *CD-R*, *CD-ROM*, *CE*, *CEDO*, *CNP*, *CPU*, *CT*, *CV*, *LCD*, *PIB*, *RAM*, *RCA*, *RMN*, *ROBOR*, *RSS*, *SA*, *SMS*, *SPP*, *SRL*, *SUV*, *TFT*, *TVA*, *UE* etc., multe înregistrate pentru prima dată în DCSR. Unele sunt împrumutate ca atare din diferite surse (*CD*, *DVD*, *nick*, *rasta*, *SMS*, *www* etc.), altele sunt creații interne (*CNAS*, *CSAT*, *CSM*, *NUP*, *ONG*, *OSIM*, *PF*, *PFA*, *PIB*, *RCA*, *SMURD*, *SPP* etc.). De regulă, construcțiile primite numai sub formă abreviată din limbile străine și utilizate ca atare de vorbitorii români au fost tratate de Elena Dănilă și Andrei Dănilă sub intrarea abreviată (vezi, de pildă, *CE*, *CEDO*, *CEO*, *SMS*, *VJ*); cele care sunt cunoscute și în forma neabreviată sunt tratate în articole speciale, sub cuvintele respective, unde apare și mențiunea (abrev.) (vezi, de pildă, *compact disc*, *rastafarian*, *nickname*).

Frecvente în limbajul actual sînt și abrevierile alfa-numerice, de tipul: 4 x 4, 3D etc.

Dacă pentru împrumuturile directe propriu-zise stabilirea etimonului nu pune probleme deosebite (*airbus* ◦ Din engl. *airbus*; *bioenergie* ◦ Din fr. *bioénergie*, engl. *bioenergy* etc.), pentru categoria cuvintelor și sensurilor noi provenite în urma traducerilor din limbi străine, efortul de a descoperi modelele calchiate (traduse) este considerabil. Prezentăm câteva exemple lămuritoare, extrase tot din DCSR: cuvântul vechi *fereastră*, moștenit din latină (*fenestra*), și-a adăugat sensul din informatică în urma traducerii cuvântului englezesc *window*; tot astfel, sintagma *aer condiționat* provine din construcțiile engl. *air conditioning*, *air conditioner* și fr. *air conditionné*. Deci, cuvântul românesc *aer* (< lat. *aer*)⁷ s-a îmbogățit cu sintagma respectivă, preluată în ultima vreme din franceză și din engleză; *bancă de date* traduce pe engl. *data bank*, fr. *banque de données*; *coadă de maimuță* calchiază engl. *monkey tail*; *lentile de contact* < fr. *lentille de contact*, engl. *contact lenses*; *comandă vocală* < engl. *voice command*; *spălare de bani* < engl. *money-laundering* etc. Autorii, în asemenea cazuri, au trimis cu cf. la cuvintele sau la construcțiile străine identificate a fi sursele celor românești.

Creațiile lexicale interne sunt, de regulă, derivate cu sufixe (*benzinar* < *benzină* + *-ar*; *biodegradare* < *bio-* + *degradare*; cf. fr. *biodégradation*; *nașpet* < *nașpa* + *-et*; *plasticat* < *plastic* + *-at*; *zvonistică* < *zvon* + *-istică* etc.) și creații analogice (*agresiona* de la *agresiune*, după *ambicioasă*; *alcoolscop* de la *alcool*, după *bronhoscop*; *canabicultor* de la *canabicultură*, după *agricultor*; *vitezoman* de la *viteză* + *-man*, după *recordman*, *sportsman* etc.).

O remarcă importantă se impune în urma acestei succinte analize: procesul actual de integrare a cuvintelor străine, în special de origine anglo-americană, nu este unul identic cu procesul de adaptare a neologismelor franceze, latinești, grecești (clasice), germane, din secolul al XIX-lea, chiar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, care a condus la crearea lexicului limbii române literare moderne. Atunci s-a produs nu numai o îmbogățire lexicală și semantică, asemenea celei din zilele noastre, ci s-a format un nou sistem lingvistic de acomodare a cuvintelor străine în română, sistem aflat și la baza împrumuturilor recente. Multe cuvinte preluate *tale quale* astăzi din limbile cu care vorbitorii români vin în contact vor căpăta uc timpul forme specific românești și se vor integra astfel în vocabularul limbii române. Nu puține sunt cuvintele care, probabil, vor fi abandonate sau înlocuite cu altele, mai adecvate sistemului limbii române.

Bibliografie

DA = (Academia Română) *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*. București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D–De*. București, Universul, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [Fascicula II: *De–Deșina*; șpalt, 1948]; Tomul II. Partea I: *F–I*.

⁷ În *Dicționarul Academiei* (seria veche), s.v. *aer*, sensul II, se menționează: „După franțuzește, găsim de timpuriu și sensul de «înfățișare, aspect, expresie, fizionomie»”, semn că autorii s-au simțit datori să precizeze faptul că nu toate sensurile cuvântului *aer* provin din latină.

- București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J-Lacustru*. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă-Lepăda*. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda-Lojniță*. București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- DCR³ = Florica Dimitrescu (coordonator), Alexandru Ciolan și Coman Lupu, *Dicționarul de cuvinte recente*, București, Editura Logos, 2013.
- DCSR = Elena Dănilă și Andrei Dănilă, *Dicționarul ilustrat de cuvinte și sensuri recente în limba română*, București, Editura Litera, 2011.
- DEX² = (Academia Română) *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DLR = (Academia Română) *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei. Tomul VI. Litera *M*: 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera *N*: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera *O*: 1969; Tomul VIII. Litera *P*: 1972–1984; Tomul IX. Litera *R*: 1975; Tomul X. Litera *S*: 1986–1994; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ș*: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a și a 3-a. Litera *T*: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera *Ț*: 1994; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera *U*: 2002; Tomul XIII. Partea I și a 2-a și a 3-a. Litera *V* și literele *W, X, Y*: 1997–2005; Tomul XIV. Litera *Z*: 2000; Tomul I. Partea a 3-a. Litera *D*. *D – Deînmulțit*: 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera *D*. *Deja – Deținere*: 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera *D*. *Deținut – Discopotiriu*: 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera *D*. *Discord–Dyke*: 2009; Tomul IV. Litera *L*. *L–Lherzolit*: 2008; Tomul V. Litera *L*. *Li–Luzulă*: 2008; Tomul I. Partea a 7-a. Litera *E*. *E–Erzaț*: 2009; Tomul I. Partea a 8-a. Litera *E*. *Es–Ezredeș*: 2010; Tomul III. Literele *J, K, Q*: 2010.
- Le Petit Robert 2011 = *Le Nouveau Petit Robert*, Paris, Dictionnaires Le Robert, 2011.
- Le Trésor de la Langue Française Informatisé* (tlfi) – <http://atilf.atilf.fr/>
- NDU = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*. București – Chișinău, Litera Internațional, 2006.
- Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București, Editura Litera Internațional.
- Pruvost, Sablayrolles 2003: Jean Pruvost, Jean-Francois Sablayrolles, *Les néologismes*, Paris, PUF.

Recent Neologisms in Romanian – Reflection of Globalization

This paper deals with Romanian neologisms, either borrowed words from other languages or Romanian words that were created in the last 30 years. Globalization offers all nations engaged in such a process the possibility of common understanding of all kinds of realities, having as immediate result the conceptual and linguistic homogenization. Thus, today, in the civilized world, there is a fast lexical innovation due to computer resources that promote fast communication and to the broad public access to technical and scientific information. The Romanian vocabulary is enriching rapidly thanks to its receptiveness to technical, financial, social, scientific and cultural innovations and has the adequate resources to such emancipation.